

DOI 10.36074/logos-04.04.2025.054

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ ПІДХІД

Голубенко Олександра Вікторівна¹

1. здобувач вищої освіти «аспірант» спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки»
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
УКРАЇНА

ORCID ID: 0009-0005-7654-5423

Анотація. У статті розглядаються ключові аспекти інклюзивної системи освіти в Україні як об'єкта державного управління, акцентуючи увагу на теоретичних основах та методах вирішення існуючих проблем у цій сфері. Особлива увага приділяється основним науковим підходам, що застосовуються для вивчення інклюзивної освіти в Україні. Аналізується роль і значення принципів, мети та завдань інклюзивної освіти, а також оцінюються позитивні наслідки інтеграції дітей з особливими потребами в загальноосвітні навчальні заклади. Стаття також досліджує вплив інклюзії на соціалізацію та розвиток дітей, підкреслюючи важливість ефективної взаємодії між педагогами, батьками та фахівцями для забезпечення успішного навчання та адаптації учнів з особливими потребами.

Вступ. Глобалізація та радикальні трансформації в світовій економіці, соціумі та особистісному розвитку, а також інші швидкі зміни, що характеризують сучасний світ, стали причинами необхідності модернізації всіх аспектів суспільного життя, зокрема освітньої системи, яка є основою інноваційного суспільства.

Довгий час діти з обмеженими можливостями були відокремлені від суспільства, перебуваючи в ізольованих соціальних або спеціалізованих державних установах. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в розробці та впровадженні стратегій удосконалення шкільної освіти, яка має важливе значення для розвитку і реалізації потенціалу кожної особи. Це є необхідною умовою для забезпечення прогресу суспільства в умовах сучасного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед видатних міжнародних учених, які досліджували питання вищої освіти, варто відзначити Ф. Альтбаха, Г. Келлі, К. Павловського, А. Річардса та П. Скотта. Їхні роботи охоплюють

SECTION 24.
PÉDAGOGIE ET ÉDUCATION

широкий спектр аспектів розвитку вищої школи в умовах глобалізації та швидких змін у світі освіти.

Зарубіжні науковці також внесли значний вклад у дослідження сучасної вищої освіти. Серед них можна виділити А. Галагана, Б. Гершунського, О. Ліферова та В. Садовничого, які ґрунтовно аналізують розвиток та виклики, що стоять перед вищими навчальними закладами.

В Україні питання реформування вищої освіти вивчали такі фахівці, як В. Андрущенко, М. Згуровський, К. Левківський, В. Козаков, К. Корсак і М. Степко. Їхні дослідження зосереджені на специфіці української освітньої системи, впровадженні інновацій та адаптації до змінюваних умов. Важливою є їхня роль у формуванні стратегій модернізації вищої освіти, спрямованих на підвищення якості навчання та інтеграцію з міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу. Інклюзія представляє собою процес, спрямований на підвищення рівня участі всіх громадян у соціальному житті. Це концепція і практика, що забезпечує можливість кожній дитині брати участь у всіх навчальних програмах. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка базується на принципі реалізації основного права кожної дитини на освіту та можливості отримання її у місці проживання. Вона передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх закладах. Основною метою інклюзії є адаптація до різноманітних освітніх потреб як в межах школи, так і за її межами.

Щоб зрозуміти сутність інклюзії, важливо врахувати чотири ключові аспекти, що визначають її особливості:

1. Інклюзія як процес. Інклюзію слід сприймати як постійний процес пошуку ефективних способів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. Важливо вважати відмінності між дітьми як позитивні фактори, що стимулюють навчання як дітей, так і дорослих.

2. Інклюзія і подолання перешкод. Інклюзія передбачає виявлення і подолання перешкод шляхом комплексної оцінки, збору даних з різних джерел, розробки індивідуальних планів розвитку і їх практичної реалізації.

3. Інклюзія і участь. У цьому контексті «присутність» означає забезпечення можливості навчання у загальноосвітньому закладі та надання необхідних адаптацій. «Участь» стосується позитивного досвіду, який учень отримує під час навчання, а також його власного сприйняття процесу. «Досягнення» охоплює результати навчання протягом року, а не лише оцінки за тестами і екзаменами.

4. Інклюзія і увага до груп ризику. Інклюзія передбачає особливу увагу до учнів, які можуть бути піддані ризику виключення або обмеження в навчанні. Це визначає моральну відповідальність за забезпечення їм можливості участі в освітньому процесі.

Інклюзивна освіта базується на принципах, які виключають будь-яку дискримінацію і забезпечують рівне ставлення до всіх дітей, при цьому створюючи спеціальні умови для учнів з особливими потребами.

Інтеграція – це зусилля, спрямовані на включення дітей з особливими освітніми потребами в загальний освітній простір, пристосування їх до вимог школи. Інтеграція розглядається як проміжний етап на шляху до повної інклюзії. Існують кілька форм інтеграції:

1. Соціальна інтеграція. Діти з особливими потребами беруть участь у спільних позакласних заходах, таких як харчування, ігри, екскурсії, як у дошкільних, так і в загальноосвітніх закладах. Проте, вони не займаються разом із іншими учнями в навчальному процесі.

2. Функціональна інтеграція. Діти з особливими потребами навчаються разом із своїми однолітками в одному класі. Вона буває частковою або повною. Часткова інтеграція передбачає, що учні з особливими потребами навчаються в спеціальних класах або відділеннях школи, відвідуючи лише окремі загальноосвітні заходи. Повна інтеграція означає, що ці діти перебувають у загальних класах протягом всього навчального часу. Остання форма інтеграції є найближчою до концепції справжньої інклюзії.

3. Зворотна інтеграція. Цей тип інтеграції має місце, коли здорові діти відвідують спеціалізовані школи для учнів з особливими потребами.

4. Спонтанна або неконтрольована інтеграція. Вона відбувається, коли діти з особливими потребами навчаються в загальних класах без спеціальної підтримки. В багатьох країнах така форма інтеграції може призводити до того, що ці діти часто залишаються на повторний рік навчання [5].

В останні роки термін «інклюзія» все частіше використовують замість поняття «інтеграція», на що вказує його ширший контекст. Якщо інтеграція передбачає включення учнів з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл, то інклюзія передбачає адаптацію освітніх закладів, їх філософії та політики для задоволення потреб усіх учнів – як обдарованих, так і тих, хто має особливі потреби. Інклюзія передбачає необхідність змін на всіх рівнях освіти, оскільки це система, яка враховує різноманітність учнів і адаптує навчальний процес відповідно до їхніх індивідуальних потреб. Як зазначено, «інклюзія в освіті є одним з багатьох аспектів загальної інклюзії в суспільстві».

Останні десятиліття відзначаються значними змінами в законодавстві і підходах до освіти для дітей з особливими освітніми потребами в країнах Західної та Центральної Європи. З проголошенням незалежності України і ухваленням Конвенції ООН про права дитини в 1991 році, зросла увага до якості та доступності освіти для дітей з особливими потребами. У Конвенції зазначається, що «усі діти мають право на освіту, а отже, і на прогрес» [3].

SECTION 24.
PÉDAGOGIE ET ÉDUCATION

З розвитком демократичного суспільства, яке забезпечує право кожного громадянина активно брати участь у суспільному житті, змінюється і розуміння термінів, таких як «інвалідність», «вади розвитку», «інтеграція» та ін. Сьогодні ці поняття поступово замінюються термінами «діти з особливими освітніми потребами», які охоплюють як випадки важкої інвалідності, так і середньої важкості порушення.

Основні законодавчі акти України про освіту використовують терміни, такі як «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» і «особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах» [4]. У наказі Міністерства освіти і науки України «Про створення умов для забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» вживаються терміни «молодь з інвалідністю», «діти з тяжкими порушеннями розвитку», а також «діти з особливими освітніми потребами».

Ці терміни відображають медичну модель, яка розглядає вади здоров'я як характеристики особи, викликані хворобами, травмами або станом здоров'я і, відповідно, вимагає медичного чи Згідно з медичною моделлю, суспільство відповідає на потреби людей з обмеженими можливостями шляхом забезпечення медичного лікування, реабілітації та соціальної допомоги, включаючи спеціальну освіту та пенсійні виплати. Мета таких дій полягає в тому, щоб зробити життя цих осіб більш «нормальним» шляхом надання їм економічних та освітніх ресурсів.

Медична модель, яка підтримувала сегрегацію, діяла з початку ХХ століття до середини 60-х років. Вона ґрунтувалася на припущенні, що люди з порушеннями розвитку є хворими індивідами, які здатні освоювати різні види діяльності. Суспільство повинно було визнати це та створити умови, що максимально наближені до загально прийнятих стандартів життя. іншого втручання для «корекції» проблем.

Соціальна модель, яка з'явилася в середині 80-х років ХХ століття і залишається актуальною дотепер, базується на принципі, що люди не повинні відповідати певним стандартам, щоб брати участь у суспільному житті, навчанні чи трудовій діяльності. Ця модель орієнтована на те, щоб змінити суспільство таким чином, щоб забезпечити всім громадянам рівні можливості для реалізації їхніх прав. На відміну від медичної моделі, соціальна модель розглядає питання здоров'я як соціальну проблему, що виникає через недостатню адаптованість оточення, зокрема через ставлення до людей з особливими потребами, норми виробництва, архітектурні бар'єри та транспортні обмеження.

Після ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини соціальна модель набрала ще більшого визнання, ставши ключовим аспектом

дотримання прав людини. Термін «особливі освітні потреби» з'явився разом із поняттям «інклюзивна освіта», яка є альтернативною моделлю до спеціальної освіти.

Знання, досвід і добре обладнані приміщення все ще важливі, але сегрегація учнів вважається неприпустимою і порушує право дітей на освіту. Сьогодні загальне бачення полягає в тому, що більшість дітей з особливими потребами повинні навчатися разом зі своїми однолітками в звичайних умовах. Один з результатів цього підходу – створення єдиної освітньої системи, що об'єднує учнів різних категорій.

Головним завданням інклюзивних шкіл є розробка персоналізованих педагогічних методів, які забезпечують успішне навчання всіх дітей, включаючи тих, хто має розумові чи фізичні розлади. Основний принцип інклюзивної освіти полягає в тому, що всі діти мають навчатися разом, коли це можливо, незважаючи на труднощі чи відмінності між ними.

Інклюзивні школи повинні враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом адаптації різних форм і темпів навчання. Це передбачає розробку відповідних навчальних планів, впровадження організаційних заходів, стратегій викладання та використання ресурсів і партнерських зв'язків з громадами для забезпечення якісної освіти для всіх учнів.

Реалізація інклюзивної освітньої моделі передбачає вирішення кількох ключових завдань:

- Організувати навчально-виховний процес, який відповідає освітнім потребам усіх дітей.
- Розробити систему спеціальних освітніх та професійних послуг для учнів з особливими потребами.
- Створити позитивний клімат як у школі, так і за її межами.

Якість навчання значною мірою залежить від того, наскільки ефективно враховуються та реалізуються потенційні можливості кожної дитини, а також її індивідуальні особливості. Незважаючи на фізичні або психічні обмеження, у кожної дитини є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя. Більшість дітей з психофізичними особливостями можуть навчатися в загальноосвітніх школах за умови впровадження інклюзивної моделі освіти. Пріоритетом є підтримка соціального, емоційного та когнітивного розвитку кожної дитини, щоб вона відчувала свою унікальність і була повноцінним учасником суспільного життя.

Інклюзивна модель освіти включає:

- Систему освітніх послуг, що передбачає адаптацію навчальних програм і планів, фізичного середовища, методів і форм навчання, використання місцевих ресурсів і залучення батьків.

SECTION 24.
PÉDAGOGIE ET ÉDUCATION

- Співпрацю з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до потреб учнів.

- Створення позитивного клімату в навчальному середовищі.

Складові елементи інклюзивної освітньої моделі включають:

1. Командний підхід. Успішна реалізація інклюзивної освіти залежить від ефективної співпраці між вчителями, спеціалістами, батьками та учнями. Всі фахівці, які працюють з дітьми з особливими потребами, грають важливу роль і є партнерами вчителів. Важливо створити в школі мережу підтримки, де всі співробітники та адміністрація тісно взаємодіють, обмінюються знаннями і максимально використовують місцеві ресурси для досягнення основної мети – реалізації потенціалу дитини та підготовки її до незалежного життя.

2. Адаптації і модифікації. Щоб відповідати різним потребам учнів, викликаним їхніми здібностями, рівнем розвитку, інтересами та іншими особливостями, педагогам потрібно змінювати методи навчання, навчальне середовище і навчальні матеріали.

3. Співпраця з батьками. Сучасна освітня філософія, орієнтована на індивідуальні потреби дітей, виходить з того, що батьки є першими і найважливішими вчителями своїх дітей. Все більше педагогів визнають значення навчання, яке відбувається вдома, і намагаються враховувати інтереси дітей та їхніх родин у своїй роботі. Коли у загальноосвітні заклади починають інтегрувати дітей з особливими освітніми потребами, постійна співпраця з їхніми сім'ями набуває особливої важливості.

4. Створення сприятливого середовища для дітей. У класах та школах, де навчаються учні з різними рівнями розвитку і здібностей, важливо, щоб педагоги взаємно підтримували один одного в застосуванні ефективних методів навчання. Наявність доброзичливої та невимушеної атмосфери, в якій визнається унікальність кожної особистості, як педагогів, так і учнів, може значно підвищити якість навчального процесу.

Інклюзивна школа забезпечує реалізацію інклюзивної моделі освіти як комплексної системи освітніх послуг. Це включає адаптацію навчальних програм і планів, фізичного середовища, методів і форм навчання, залучення батьків та співпрацю з фахівцями для надання спеціалізованих послуг відповідно до потреб учнів. Створення позитивного клімату в навчальному середовищі є важливим аспектом для успішного навчання всіх учнів, включаючи тих, хто має фізичні чи розумові особливості.

Сьогодні адаптувати багато шкіл до стандартів інклюзивної освіти є складним завданням, тому на початкових етапах її реалізації часто створюються окремі інклюзивні класи. Інклюзивна модель освіти включає:

- Систему освітніх послуг, яка охоплює: адаптацію навчальних планів і програм, фізичного середовища, методів та форм навчання, використання місцевих ресурсів, залучення батьків;

- Співпрацю з фахівцями для надання спеціалізованих послуг відповідно до потреб учнів;

- Створення позитивного клімату в навчальному середовищі.

Багато педагогів намагаються адаптувати навчальний процес, вважаючи, що така практика є ефективною. Наприклад, вчитель може записати ключові слова на дошці, ілюструвати їх, вивісити графік роботи в класі для допомоги у плануванні часу, або надавати вербальні підказки при переході до нових завдань. Хоча загальна адаптація може суттєво допомогти учням з порушеннями розвитку брати участь у навчальному процесі, для них можуть бути потрібні більш індивідуалізовані адаптації та модифікації.

В деяких ситуаціях адаптація може задовольнити загальні потреби учнів з особливими освітніми потребами. Наприклад, для дітей з порушеннями слуху важливо, щоб учитель не стояв спиною до них, не був освітлений яскравим світлом ззаду і щоб артикуляційний апарат був видимим. Для учнів, які пережили травму мозку і мають знижену витривалість, важливо вчасно робити перерви, щоб дати можливість відпочити.

Важливо, щоб учителі активно залучали батьків і членів родини до розробки і реалізації адаптаційних заходів. Сім'ї дітей з особливими потребами часто мають великий досвід адаптацій у домашніх умовах. Вони можуть не лише брати участь у створенні індивідуального навчального плану, а й надавати корисні ідеї протягом усього навчального року.

Для ефективного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку інклюзивна школа впроваджує комплексну програму психолого-педагогічного супроводу, в яку входять кваліфіковані логопеди, дефектологи, психологи, соціальні педагоги, асистенти вчителів та інші спеціалісти.

Психолого-педагогічний супровід є комплексним процесом, що передбачає командну взаємодію між вчителями, асистентами, батьками, практичним психологом, соціальним педагогом, логопедом, медичними працівниками та іншими спеціалістами. Основні складові цього супроводу включають:

- Регулярне вивчення психолого-педагогічного статусу дитини, оцінку відповідності її розвитку вимогам школи і динаміки психічного розвитку в процесі навчання.

- Формування соціально-психологічних умов для всебічного розвитку особистості учнів та забезпечення їх успішного навчання.

- Створення специфічних соціально-психологічних умов для підтримки дітей, які стикаються з проблемами в розвитку та навчанні.

SECTION 24.
PÉDAGOGIE ET ÉDUCATION

Психологічний супровід дітей з особливими потребами включає:

- Проведення психологічної діагностики (оцінка сильних і слабких сторін розвитку особистості на етапі вступу до школи, виявлення проблем інтеграції в освітній процес, а також моніторинг розвитку на різних етапах навчання для подолання труднощів у кризових періодах).

- Надання психологічної підтримки педагогам (розробка індивідуальних карт учнів і навчальних планів, адаптація та модифікація навчального процесу відповідно до потреб дітей).

- Психологічна підтримка батьків (спільна робота з батьками для виявлення та вирішення негативних аспектів у навчальному процесі інклюзивного класу).

Висновки. Вивчення системи інклюзивної освіти в Україні дозволяє зробити такі основні висновки:

1. Освіта є складним і багатогранним об'єктом управління, що складається з численних самостійних і цілісних компонентів, таких як освітні установи, програми, процеси та їх результати. Для ефективного державного регулювання освіти необхідно враховувати різноманіття продуктів освіти в рамках одного процесу, специфіку попиту та пропозиції на освітньому ринку, а також відповідність змісту та форм управління сучасним освітнім реаліям та ролі освіти в постіндустріальному суспільстві.

2. Інклюзія – це процес, який сприяє більшій участі всіх громадян у соціальному житті. Це політика і практика, що забезпечує можливість всім дітям брати участь у всіх освітніх програмах.

3. Для ефективного навчання дітей з особливими потребами інклюзивна школа реалізує психолого-педагогічний супровід, залучаючи кваліфікованих спеціалістів, таких як логопеди, дефектологи, психологи, соціальні педагоги, асистенти вчителів та інші фахівці.

4. Супровід навчання і виховання дітей з особливими потребами базується на таких принципах:

- Забезпечення доступності всіх форм навчання і освітніх послуг.

- Використання спеціальних технологій і адаптивних засобів навчання.

- Індивідуалізація і адаптація навчальних програм з урахуванням потреб та можливостей дитини.

- Поєднання традиційних і новаторських підходів у розвитку дітей з особливими потребами.

- Створення сприятливих умов для соціалізації, самовизначення та самореалізації учнів.

- Професійна орієнтація та підготовка до вибору майбутньої професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Адміністративне право України. (2004) Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. колегія : В. Б. Авер'янов (голова). Київ : Юрид. думка, Т. 1. Загальна частина, 584. Вилучено з: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3866/1/адмін%20право%20україни%20заг%20част.pdf>
- [2] Гокіна Л. (2007) Організація психологічного супроводу дітей із відхиленнями у розвитку. *Дефектолог*, (12), 3–10.
- [3] Конвенція про права дитини : Прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН, від 20 листопада 1989 року та набула чинності 2 вересня 1990 року. Вилучено з : http://www.un.org.ua/images/documents/3719/convention_small_final.pdf
- [4] На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами (1999) / Борщевська Л. В., Зіброва А. В., Іванова І. Б. Київ : Укр. ін-т соц. дослідж., 79.
- [5] Нижник О. (2004) Допомога дітям з особливими потребами. *Психолог*. Київ : Главник, 123.

